

Een breuk in april

Ismail Kadare

Een breuk in april

Uit het Albanees vertaald door
Roel Schuyt

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2023

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *Prilli i thyer*

Oorspronkelijke uitgever Onufri, Albanië

Copyright © Librairie Arthème Fayard, 1989

All rights reserved

Copyright vertaling © 2023 Roel Schuyt / Em. Querido's

Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam

Omslag Roald Triebels

Omslagbeeld Ferdinand Hodler, *Das Breithorn* (1911)

Foto auteur Aldo Bonata

ISBN 978 90 214 6866 2 / NUR 302

www.querido.nl

I

Elke keer als hij de kou vanuit zijn voeten omhoog voelde kruipen, bewoog hij zijn benen even en dan hoorde hij de knarsende jammerklacht van de steentjes waarop hij gehurkt zat. In werkelijkheid kwam die jammerklacht uit hemzelf. Nog nooit had hij zo lang, verscholen achter een verhoging langs de weg, in zo'n ongemakkelijke houding moeten zitten om iemand op te wachten die op een gegeven moment zou moeten passeren.

De dag liep ten einde. Met een huivering, bijna doodsbang, keek hij naar de loop en het vizier van zijn geweer. Straks, als de duisternis viel, zou hij niet goed genoeg meer kunnen zien om te richten. 'Hij komt vast en zeker langs voordat het donker wordt, dus je hoeft hem niet te missen,' had zijn vader gezegd. 'Je moet alleen geduld hebben en wachten.'

Zijn knieën deden pijn van het lange zitten en zijn rechterkant was gevoelloos geworden.

Hij bewoog de loop van zijn geweer langzaam in de richting van de plekken met nog niet gesmolten sneeuw langs de weg. Op de kale velden aan de overkant stonden hier en daar granaatappelbomen. Heel even flitste het door zijn hoofd dat dit een buitengewone dag was. Hij bewoog de geweerloop de andere kant op, van de sneeuwplekken naar de granaatappelbomen. Wat hij in gedachten een buitengewo-

ne dag noemde, was voorlopig niet meer dan de sneeuwresten en de granaatappelbomen, die hier al sinds de middag leken af te wachten wat hij zou gaan doen.

Nog even, dacht hij, en dan is het zo donker dat ik niet meer goed kan richten. Eigenlijk had hij het liefst gewild dat de avond snel zou vallen en de nacht zou aanbreken, zodat hij haastig van deze vervloekte schuilplaats weg kon. Maar het daglicht nam tergend langzaam af, alsof het hem hier gegijzeld wilde houden. Het was de tweede keer dat hij in hinderlaag lag om de bloedwraak te voltrekken, maar de man die hij moest doden was dezelfde als degene die hij de vorige keer had opgewacht, zodat deze dag een voortzetting leek van de eerste keer dat hij hier had zitten wachten.

Hij bewoog opnieuw zijn benen om een beetje warm te worden. Toch was de kou intussen al tot in zijn buik, zijn borst en zelfs zijn hoofd getrokken, en zijn hersens leken half bevroren, net als de sneeuw die langs de weg lag.

Hij was niet in staat om samenhangend te denken, hij was zich er alleen van bewust dat hij een zekere wrok tegenover de granaatappelbomen en de sneeuwresten koesterde, en af en toe vroeg hij zich af of hij zijn schuilplaats niet allang zou hebben verlaten als die er niet waren geweest. Maar ze waren er wel, als zwijgende, roerloze getuigen, dus van weggaan kon geen sprake zijn.

Voor de honderdste keer op die dag meende hij in een bocht van de weg de man te zien opdoemen die aanstonds sterven moest. De gedaante liep met korte passen en achter zijn rechterschouder was als een donker silhouet de loop van zijn geweer te zien. Gjorg, zo heette de man die in hinderlaag lag, huiverde even: het was geen verbeelding. Dit was inderdaad degene op wie hij het gemunt had.

Net als de vorige keer richtte Gjorg zijn geweer op het

hoofd van de naderende man en probeerde hij hem goed in het vizier te krijgen. Heel even was het alsof die hem wilde plagen en zijn hoofd bewoog om uit de vuurlijn te blijven, en op het laatste moment leek hij een beetje spottend naar Gjorg te glimlachen. Zes maanden geleden was dat hem ook overkomen en had hij om het gezicht van zijn slachtoffer niet te schenden (waar kwam die consideratie op het allerlaatste moment toch vandaan?) zijn geweer iets laten zakken, waardoor hij hem niet had gedood, maar in zijn onderkaak had geraakt.

De man kwam dichterbij. Als ik hem nu maar echt doodschiet, bad Gjorg in stilte. Zijn familie had de boete die je moest betalen wanneer je je slachtoffer alleen verwondde, maar nauwelijks kunnen opbrengen en als het nog eens gebeurde, zouden ze geruïneerd raken. Terwijl er op een dodelijk schot geen boete stond.

De man kwam nog dichterbij. Ik kan hem beter compleet missen dan hem alleen maar raken, dacht hij. Hij probeerde nergens aan te denken. De eerste keer had hij te veel nagedacht en was alles misgegaan. Hij had iets van medelijden en schaamte gevoeld en op het laatste moment had hij, als om zijn handen af te trekken van wat hij op het punt stond te doen, gedacht aan de oude zegswijze 'Jij ziet hem, o, mijn geweer, dus schiet jij hem nu maar neer!'

Er valt niets meer te denken, hield hij zichzelf voor. Doe wat je moet doen. Zoals Gjorg al honderden keren in zijn verbeelding gedaan had en ook door het gewoonterecht vereist werd, sprak hij de naderende man aan. Op dat moment en ook achteraf wist hij niet of hij werkelijk hardop gesproken had of dat zijn stem in zijn keel was blijven steken. Wel had zijn slachtoffer ineens opgekeken. Gjorg zag ook dat hij zijn arm even bewoog, waarschijnlijk om zijn ge-

weer van zijn schouder te halen, en op dat moment schoot hij. Daarna keek hij op en zag bijna met verbazing wat er gebeurde. De dode man (hij stond weliswaar nog overeind, maar Gjorg wist zeker dat hij al dood was) zette nog een stap, toen liet hij zijn wapen de ene kant op vallen en even later viel hij zelf, de andere kant op.

Gjorg kwam uit zijn schuilplaats tevoorschijn en liep naar de dode man toe. De weg was volkomen verlaten. Het enige wat hij hoorde, was het geluid van zijn eigen voetstappen. De dode lag met zijn gezicht omlaag. Gjorg knielde naast hem en legde een hand op zijn schouder, alsof hij hem wakker wilde maken. Wat ben ik aan het doen? dacht hij. Hij legde zijn hand opnieuw op de schouder van de gedode man, alsof hij hem wilde zeggen dat hij in het leven terug moest keren. Waarom doe ik dat? vroeg hij zich af. Toen realiseerde hij zich dat hij niet naast de dode was neergeknield om hem uit zijn eeuwige slaap te wekken, maar om hem op zijn rug te draaien. Hij moest het lichaam neerleggen zoals de gewoonte dat voorschreef. De granaatappelbomen en de plekken smeltende sneeuw waren er nog steeds en zagen toe op wat er gebeurde.

Hij stond op en wilde weggaan, maar toen bedacht hij dat hij ook nog het geweer van de man naast zijn hoofd moest neerleggen.

Hij deed alles als in een droom. Hij moest bijna overgeven en zei een paar maal tegen zichzelf: dat komt vast door het bloed. Enkele ogenblikken later beseftte hij dat hij over de verlaten weg bij hem vandaan rende.

Het werd steeds donkerder. Hij keek een paar keer achterom, zonder te weten waarom. Er was nog steeds geen mens te bekennen. De weg verloor zich in het afnemende daglicht tussen de roerloze, zwijgende struiken in de verte.

Ergens voor zich hoorde hij belletjes van muilezels en even later ook stemmen. Er kwam hem een groep mensen tegemoet. Hij kon niet zeggen of het een vrolijk reisgezelschap was of een paar bergbewoners die van de markt terugkwamen. Ze passeerden elkaar sneller dan hij verwacht had. Hij zag niet alleen mannen, maar ook jonge vrouwen en kinderen.

Ze zeiden goedenavond en hij hield zijn pas in. Voordat hij iets tegen hen zei, maakte hij met zijn hand een gebaar in de richting waar hij vandaan kwam.

‘Daar, op de grote weg, heb ik een man gedood,’ zei hij met schorre stem. ‘Draai hem om, beste mensen, en leg zijn geweer naast zijn hoofd.’

Het was even stil.

‘Ben je bevangen door het bloed?’ vroeg iemand.

Gjorg gaf geen antwoord. Waarschijnlijk wilde de man hem iets tegen de werking van het bloed aanraden, maar hij luisterde niet en liep door. Nu hij hun gevraagd had of ze het lichaam goed wilden neerleggen, voelde hij zich iets geruster. Hij kon zich niet herinneren of hij het lichaam al dan niet had omgedraaid. In de Kanun, het van generatie op generatie overgeleverde stelsel van gewoonterecht, werd er rekening mee gehouden dat iemand na het voltrekken van de bloedwraak misschien zo diep geschokt was dat hij aan passerende mensen mocht vragen of ze wilden doen wat hij zelf niet gedaan had. Want als je de dode met zijn gezicht omlaag en met zijn geweer een eind bij hem vandaan op de grond liet liggen, werd dat je als een onvergeeflijke schanddaad aangerekend.

Toen hij in het dorp aankwam, was het nog steeds niet helemaal donker. Deze voor hem zo buitengewone dag was dus nog niet voorbij. De deur van de *kulla* – de woontoren

van zijn familie – stond halfopen.* Hij duwde er met zijn schouder tegenaan en ging naar binnen.

‘En?’ vroeg iemand.

Hij knikte.

‘Wanneer?’

‘Nog maar net.’

Hij hoorde de voetstappen van zijn familieleden die de houten trap afkwamen.

‘Je handen zitten onder het bloed,’ zei zijn vader, ‘kom, ga ze wassen.’

Gjorg keek verbaasd naar zijn handen.

‘Blijkbaar heb ik hem toch goed neergelegd,’ zei hij.

Hij had zich onderweg dus voor niets ongerust afgevraagd of hij het lichaam wel op de rug had gedraaid. Hij hoefde maar naar zijn handen te kijken om te zien dat hij alles gedaan had zoals het hoorde.

Het rook binnen naar versgebrande koffie. Vreemd genoeg had hij slaap. Hij moest zelfs een paar keer gapen. Vlak achter zijn linkerschouder zag hij de heldere ogen van zijn kleine zusje, ze leken ver weg, als twee sterren vlak boven een heuvel.

‘En wat nu?’ vroeg hij ineens, zonder iemand in het bijzonder aan te kijken.

‘Zijn dood moet in het dorp bekendgemaakt worden,’ antwoordde zijn vader.

Nu pas zag hij dat zijn vader zijn *opinga** aantrok.

Gjorg zat de koffie te drinken die zijn moeder had klaargemaakt, toen hij buiten een stem hoorde roepen: ‘Gjorg van de familie Berisha heeft geschoten op Zef Kryeqyqe!’

*De asterisken in de tekst verwijzen naar de aantekeningen op p. 239.

De stem had een plechtige klank, als die van een officiële omroeper die een regeringsdecreet bekendmaakte, of van een voorzanger die een psalm inzette.

Door die bijna niet-menselijke stem ontwaakte hij even uit zijn halfslaap. Het was alsof zijn naam buiten zijn wezen, buiten zijn huid en buiten zijn borst was getreden en nu zonder enig erbarmen buiten te horen was. Het was voor het eerst dat dit hem overkwam. Gjorg van de familie Berisha, zo herhaalde hij in gedachten wat de meedogenloze stem van die boodschapper bekend had gemaakt.

Hij was zesentwintig en dit was de eerste keer dat zijn naam zo in het openbaar genoemd werd.

‘Gjorg van de familie Berisha heeft geschoten op Zef Kryeqyqe!’ herhaalde een tweede stem uit een andere richting.

Vol verbazing hoorde hij hoe er een bericht ontstond uit iets wat kort daarvoor niet meer was dan een rusteloos afwachten, een korte roep vlak voordat hij richtte, en daarna zijn haastige voetstappen over de weg die tussen granaatappelbomen en kille, onverschillige sneeuwresten door liep. Zijn naam, Gjorg, kreeg plotseling iets ouds en plechtstatigs, net als de letters die ooit door iemand boven de ingang van de kerk waren uitgebeiteld en waar nu mos overheen groeide.

Buiten gaven de boodschappers van de dood zijn naam als op vleugels aan elkaar door.

Na een halfuur werd het lichaam van de dode het dorp binnengedragen. Zoals het gebruik verlangde, werd het op een baar van vier beukentakken neergelegd. Het was nog altijd mogelijk dat de levensgeesten niet helemaal waren geweken.

De vader van de dode stond bij de deur van zijn woning te wachten. Toen de mannen die het lichaam droegen twintig

passen bij hem vandaan waren, riep hij: 'Wat brengen jullie mij? Een dode of een gewonde?'

Het antwoord was kort en bondig: 'Een dode.'

De man zocht met zijn tong diep, heel diep in zijn mond naar speeksel, om daarna met moeite uit te brengen: 'Breng zijn lichaam binnen en maak zijn dood in het dorp en aan al onze familieleden bekend.'

Het was alsof alle geluiden die bij het vallen van de avond hoorden, zoals de rinkelende belletjes van het vee dat naar het dorp Brezftoht terugkeerde en het luiden van de kerkklokken voor het angelus, het overlijdensbericht wilden overbrengen.

In de straten en steegjes van het dorp heerste een ongebruikelijke drukte. Ergens aan de rand van het dorp bewogen een paar fakkels die in het allerlaatste daglicht een bleek schijnsel verspreidden. Voor het huis van de gedode man was het een komen en gaan. Bij het huis van zijn moordenaar eveneens. Overal kwamen mensen met hun tweeën of drieën aangelopen, om daarna weer te vertrekken.

Door de ramen van de huizen werden de laatste berichten uitgewisseld: 'Hebben jullie het al gehoord? Gjorg Berisha heeft Zef Kryeqyqe gedood.'

'Gjorg van de familie Berisha heeft het bloed van zijn broer gewroken.'

'Zullen de Berisha's om een bestand van vierentwintig uur vragen?'

'Ja, vast en zeker.'

Gezien vanuit de huizen leek het in de straten van het dorp een en al beweging. Intussen was het helemaal donker geworden. Het licht van de fakkels leek zich steeds meer te verdichten en kreeg langzaam een dofrode kleur als van

lava die uit een mysterieuze diepte naar boven komt. De vonken die eraf sprongen, deden denken aan druppels van het bloed dat in de toekomst nog zou vloeien.

Toen kwamen vier mannen, van wie één hoogbejaard, naar het huis van de gedode man gelopen.

'Kijk, dat zijn de bemiddelaars, die komen namens de familie Berisha om een bestand van vierentwintig uur vragen,' riep iemand vanuit een raam.

'Zullen ze dat krijgen?'

'Een bestand? Vast en zeker.'

Toch namen alle leden van de familie Berisha hun voorzorgsmaatregelen. Op verschillende plekken werd er geroepen: 'Murrash, vlug, binnenkomen!' 'Cen, doe de grendel op de deur!' 'Waar is Prenga gebleven?'

Alle familieleden van Gjorg, of het nu nauwe of verre verwanten waren, sloten zich in hun huizen op, want het was van oudsher bekend dat de eerste, geëmotioneerde uren na een moord, net als de eerste stormvlagen van een naderend noodweer, het gevaarlijkst waren: omdat er nog geen bestand gold, behielden de leden van de familie Kryeqyq, buiten zinnen door het pas vergoten bloed, zich het recht voor om op iedereen te schieten die tot de familie Berisha behoorde.

De mensen keken uit de ramen om te zien wanneer de gezanten uit het huis van de gedode man naar buiten zouden komen. 'Zullen ze met een bestand instemmen?' riep een vrouw ergens.

Even later kwamen de vier bemiddelaars tevoorschijn. Het gesprek had niet lang geduurd. Uit hun manier van lopen was niets op te maken, maar ineens verkondigde een stem het nieuws: 'De familie Kryeqyq heeft met een bestand ingestemd!'

Iedereen begreep dat het ging om de kleine *besa* – het korte bestand, van vierentwintig uur. Over de grote *besa* – het bestand van dertig dagen – had niemand het nog gehad. Daar kon alleen het dorp als geheel om vragen, maar pas als de begrafenis achter de rug was.

De stemmen gingen door de lucht van huis tot huis.

‘De familie Kryeqyqe heeft met een bestand ingestemd.’

‘Er is een bestand met de familie Kryeqyqe.’

‘God zij geprezen, dan wordt er ten minste vierentwintig uur geen bloed vergoten,’ verzuchtte iemand achter een vensterluik.

De begrafenisplechtigheid vond de volgende middag plaats. De klaagvrouwen kwamen van ver aangelopen en volgens de traditie krabden ze hun gezichten open en trokken ze zich de haren uit. De oude begraafplaats om de kerk zag ineens zwart van de donkere vesten van de mannen die bij de begrafenis aanwezig waren. Na de plechtigheid begaf de rouwstoet zich naar het huis van de familie Kryeqyqe. Onder hen was Gjorg, die hier tegen zijn zin heen was gegaan. Het was tussen hem en zijn vader tot een hooglopende ruzie gekomen, waarvan hij hoopte dat het de allerlaatste zou zijn. Het was een conflict tussen vader en zoon zoals zich dat hier, in de bergen, ongetwijfeld al duizenden malen had afgespeeld. ‘Jij gaat naar de begrafenis, of je wilt of niet, en ook naar het dodenmaal,’ had zijn vader hem duidelijk gemaakt. ‘Maar ik ben de *gakës*,* ik heb hem gedood, waarom moet ik daar dan naartoe?’ ‘Ja, inderdaad,’ had zijn vader gezegd, ‘jij hebt hem gedood, en juist daarom moet je gaan. Iedereen mag vandaag bij de begrafenis of het dodenmaal wegblijven, maar jij dient daar aanwezig te zijn. Jij wordt daar meer verwacht dan wie ook.’ ‘Maar waar-

om dan,' protesteerde Gjorg nog een laatste keer, 'waarom moet ik daarbij zijn?' Daarop had zijn vader hem aangekeken met een blik die geen tegenspraak duldde, en Gjorg zei niets meer.

Nu liep hij bleek en met onzekere tred in de begrafenisstoet mee en voelde hij hoe de mensen om hem heen even naar hem keken en dan hun blik afwendden en naar een onbestemde plek in een nevelige verte staarden. Ze behoorden bijna allemaal tot de familie van de gedode man. Voor de zoveelste maal kreunde hij: waarom moet ik hier eigenlijk bij zijn!

In niemands ogen stond iets van haat te lezen, ze waren net zo kil als het weer op deze dag in maart, net zo kil en zonder enige emotie als hij zich zelf een dag eerder voelde toen hij zijn slachtoffer opwachtte. Op dit moment hield alles – het pas gedolven graf, de houten en stenen kruisen, waarvan de meeste waren scheefgezakt, en het treurige klokgelui – rechtstreeks verband met wat hij gedaan had. De klaagvrouwen met hun opengekrabde gezichten (o, God, dacht hij, hoe hebben ze kans gezien om hun nagels binnen vierentwintig uur zo te laten groeien?), hun uitgetrokken haren en hun opgezwollen ogen, en het geluid van de voetstappen om hem heen, het was een ceremonie van de dood die alleen dankzij hem mogelijk was. En tot overmaat van ramp moest hij daarin meelopen, langzaam en treurig, net als alle anderen.

De galons op de witte vilten broeken van de mannen om hem heen, met grillig gevormde patronen, streken bijna langs die op de zijne, als kronkelende zwarte slangen met koppen vol gif, gereed om op ieder moment toe te bijten, en onder het lopen raakten ze hem net niet aan. Hij bleef volkomen rustig, want zolang het bestand van vierentwin-

tig uur gold, was hij beter beschermd dan wanneer hij zich opsloot in een schuiltoren of een kasteel met als enige ramen een paar smalle schietgaten. De lopen van hun geweren staken boven hun zwarte vesten uit, maar op dit moment hadden ze niet het recht om op hem te schieten. Morgen, overmorgen... ja, dan misschien wel. Maar als het dorp voor hem een bestand van dertig dagen wist te bedingen, kon hij nog vier weken gerust ademhalen. Daarna...

Een paar passen voor hem wiegde de loop van een Mannlicher-geweer heen en weer, alsof die speciaal wilde opvalen. Links zag hij een geweer met een korte loop en om zich heen nog veel andere wapens. Met welk geweer zal... Maar zijn gedachten wijzigden het vervolg van de vraag, '...ik worden doodgeschoten?', op het laatste moment in '...er op mij geschoten worden?' Alsof dat hem enige opluchting zou geven.

Er leek aan de weg van de begraafplaats naar het huis van zijn slachtoffer geen einde te komen. Daar wachtte hem een nog zwaardere beproeving: het dodenmaal. Hij zou met de familie van de dode aan tafel zitten, ze zouden hem brood geven en eten opdienen, ze zouden een lepel voor hem neerleggen en hij was verplicht mee te eten.

Een paar keer stond hij op het punt zich uit de stoet los te maken en het op een lopen te zetten om die hele zinloze vertoning achter zich te laten. Ze mochten hem uitschelden of uitlachen, ze mochten tegen hem zeggen dat hij de eeuwenoude gebruiken schond of dreigen dat ze hem in de rug zouden schieten, als hij maar weg kon. Hij wist echter dat hij de stoet niet mocht verlaten, zoals hij een dag eerder ook niet de plek mocht verlaten waar hij in hinderlaag lag; dat gold voor hem net zozeer als dat het vijftig, vijfhonderd of duizend jaar geleden voor zijn grootvader, zijn overgroot-

vader, zijn betovergrootvader en al zijn andere voorouders had gegolden.

Hij zag hoe het huis van de dode steeds dichterbij kwam. In de smalle ramen boven de ingang waren zwarte doeken opgehangen. Ach, wat moet ik daar beginnen, kreunde hij zachtjes, en ook al was hij nog honderd passen bij de deur vandaan, hij boog nu al iets naar voren om zijn hoofd straks niet tegen de stenen bovendorpel te stoten.

Het dodenmaal verliep volgens alle regels. Gjorg dacht de hele tijd aan de maaltijd die na zijn dood zou worden aangericht. Wie van de aanwezigen zou daarheen gaan, zoals hij vandaag hierheen gekomen was?

De gezichten van de klaagvrouwen zaten nog onder de bloederige sporen die ze met hun nagels getrokken hadden. De traditie bepaalde dat ze in het dorp waar de moord had plaatsgevonden en op de terugweg naar huis hun gezicht niet mochten wassen. Dat mocht pas als ze weer in hun eigen dorp waren.

Door de rode strepen en krassen op hun wangen en hun voorhoofd leek het alsof ze een masker droegen. Gjorg probeerde zich voor te stellen hoe zijn klaagvrouwen eruit zouden zien als ze hun gezicht hadden opengekrabd. Zoals hij het nu zag, was het leven van de beide families één lang dodenmaal waar de leden van de ene familie bij die van de andere kwamen zitten en de keer daarop andersom, met een bloedig masker voor, dat ze vlak voordat ze van huis gingen hadden opgezet.

Later in de middag, na het dodenmaal, was het in het dorp weer een komen en gaan. Over een paar uur zou voor Gjorg Berisha het bestand van vierentwintig uur aflopen en de oudsten van het dorp maakten zich op om zich naar het

huis van de familie Kryeqyqe te begeven en hun namens het dorp om de grote besa voor Gjorg te vragen.

Voor de deuren van de huizen, in de vrouwenvertrekken op de hogere verdiepingen, bij de fontein en op het dorpspleintje werd over niets anders gepraat. Het was de eerste bloedwraakmoord van dit voorjaar en het was niet meer dan normaal dat er tot in de kleinste bijzonderheden gesproken werd over alles wat daarmee te maken had. Het was een daad die volgens alle regels was voltrokken en ook de begrafenis, het dodenmaal, het bestand van vierentwintig uur en wat er verder nog verlangd werd, was gegaan zoals de oude Kanun voorschreef. Daarom kon men ervan uitgaan dat het verzoek om een bestand van dertig dagen dat de oudsten aan de familie Kryeqyqe deden, zou worden ingewilligd.

In afwachting van het laatste nieuws bespraken de mensen met elkaar hoe het ermee stond, en al pratende wisten ze zich talloze gevallen te herinneren waarin de bepalingen van de Kanun waren overtreden. Dat kon lang geleden of nog maar pas gebeurd zijn, in hun eigen dorp of in de nabije omgeving, of zelfs verder weg, overal tot waar de onmetelijke hooglanden zich uitstrekten. Ze dachten terug aan degenen die de regels van de Kanun hadden geschonden en aan de strafmaatregelen die tegen hen waren genomen. Ze herinnerden zich hoe sommige mensen door hun eigen familie hardhandig werden aangepakt, hoe hele families door hun dorp werden gestraft en hoe hele dorpen, waar de mensen hun verstand leken te hebben verloren, strenge sancties kregen opgelegd door een paar andere dorpen of door de *flamur* – het gebied dat een aantal dorpen omvatte en dat een eigen vaandel voerde. Maar godzijdank, zeiden ze met een zucht van verlichting, was er in hun dorp al in

geen tijden iets gebeurd waarvan men schande zou kunnen spreken. Alles was altijd in overeenstemming met de oude gebruiken gegaan en het kwam bij niemand op om daarvan af te wijken. Ook de laatste keer dat er bloed vergoten werd, was alles volgens de ongeschreven wetten van het gewoonterecht verlopen en Gjorg van de familie Berisha, die de daad had voltrokken, had zich, hoe jong hij ook was, tijdens de begrafenis van zijn slachtoffer en het dodenmaal voorbeeldig gedragen. Het kon niet anders of de familie Kryeqyqe zou hem een bestand van dertig dagen gunnen. Temeer daar dit bestand namens het dorp werd aangevraagd en ook weer kon worden beëindigd als de man die het bloed van zijn vijand genomen had het in zijn hoofd zou halen om demonstratief van zijn tijdelijke roem te genieten en in het dorp over zijn daad op te scheppen. Maar nee, dat lag niet in de aard van Gjorg Berisha. Integendeel, hij stond bekend als een teruggetrokken en bedachtzame jongeman, dus hij was de laatste van wie je zulk dwaas gedrag zou kunnen verwachten.

Aan het einde van de middag, vlak voordat het korte bestand afliep, stemde de familie Kryeqyqe in met de grote besa. Een van de dorpsoudsten die bij de familie Kryeqyqe waren geweest, betrad het huis van de familie Berisha en stelde de bewoners daarvan op de hoogte. Daarmee kwam ook het moment om Gjorg een aantal belangrijke zaken op het hart te drukken, bijvoorbeeld dat hij geen misbruik mocht maken van de vrijheid die het bestand hem bood.

Toen de bemiddelaar vertrokken was, bleef Gjorg als versteend in een hoek van het huis zitten. Hij had nog dertig dagen voor zich zonder dat hij gevaar liep. Daarna zou zijn hele bestaan draaien om de dood, die van alle kanten op

hem loerde. Hij zou zich als een vleermuis door het donker verplaatsen, bevreesd voor het licht van de zon, de vollemaan of een fakkel.

Dertig dagen, zei hij tegen zichzelf. Daarna moest hij zich als een struikrover in het donker schuilhouden. Met het schot dat hij vanuit de berm van de grote weg had afgevuurd, was zijn leven abrupt in tweeën gedeeld: de zesentwintig jaar die hij op dat moment oud was, en de periode van dertig dagen die vandaag inging – van zeventien maart tot zeventien april. Dan brak de tijd aan waarin hij als een vleermuis door het leven moest gaan en waarvan hij niet durfde te zeggen hoelang die zou duren.

Vanuit een ooghoek keek Gjorg naar het stukje van het landschap dat door het smalle raam te zien was. Het was maart, een maand met voor het eerst een warme glimlach van het voorjaar, maar tegelijk nog ijskoud, met een onheilspellend alpien licht dat je alleen in deze tijd van het jaar zag. Daarna kwam april, of liever gezegd: de eerste zeventien dagen. Gjorg voelde links in zijn borst een leegte. De aprilmaand hulde zich nu al in een triest, vaalblauw schijnsel. Ach, zo had hij april altijd al ervaren, als een maand waarin iets begon, maar nog niet volledig in vervulling ging. April, de maand van de prille, ontluikende liefde, net als in de oude liederen. Zijn onvoltooide april. Toch was het goed dat het zo gegaan was, dacht hij, al wist hij niet precies wat er zo goed was: de manier waarop hij het bloed van zijn broer gewroken had, of dat hij het in deze tijd van het jaar had gedaan.

De grote besa was nog geen halfuur geleden ingegaan of hij begon al te wennen aan het idee dat zijn leven voorgoed in tweeën was gedeeld. Het was zelfs alsof het altijd zo was geweest: het ene deel van zijn bestaan had zesentwintig

jaar geduurd en was langzaam voorbijgegaan, soms zelfs zo traag dat het iets saais en eentonigs had, met zesentwintig keer maart en april en winter en zomer; daarentegen zou het andere maar vier weken duren en als een lawine voorbijrazen. De tweede helft van maart en de eerste helft van april, alsof beide maanden als twee met een glinsterend laagje rijp bedekte takken doormidden waren gebroken.

Wat zou hij gaan doen in de dertig dagen die hij nog had? Meestal probeerden de mensen in die periode te doen wat ze in het eerste gedeelte van hun leven niet gedaan hadden. En als er niets bijzonders hoefde te gebeuren, deden ze zo goed mogelijk hun dagelijks werk. Als het tijd was om te zaaien, probeerden ze dat zo snel mogelijk te doen en als het oogstseizoen aangebroken was, zorgden ze dat het koren werd gemaaid en in schoven op het veld kwam te staan, en als dat niet hoefde, waren er nog wel wat gewonere dingen te doen, zoals het dak repareren of de omheining voor het vee opknappen. En als dat ook niet nodig was, gingen ze naar de bergweiden om nog eenmaal de ooievaars te zien vliegen of om te kijken hoe de rijp van de eerste herfstochtenden op de velden lag. Wie trouwplannen had, plande nu zijn bruiloft, maar Gjorg zou niet trouwen. Zijn verloofde, een meisje uit een verre streek dat hij nooit had gezien, was een jaar geleden ziek geworden en gestorven. Na haar dood had hij zich niet opnieuw verloofd.

Zonder op te kijken van het nevelige landschap dat hij door het raam zag, overdacht hij wat hij de resterende dertig dagen zou kunnen doen. Het ene moment leek die periode zo snel voorbij te zullen vliegen dat hij niet de rust zou krijgen om iets te ondernemen, en even later leken die dertig dagen zich voor hem uit te strekken als een angstwekkend lange, bijna eindeloos durende en volkomen zinloze tijd.